

הרב ישראל יוסף הכהן הנדל רב קהילת חב"ד מגדל העמק

מתוך קובץ "הברכה" ד' עבודת יד במצות

שאלה: אם רידוד המצות נעשה ע"י מערוך עם ידית שמסובבין אותו ובקצה המערוך יש שיניים שמגלגלים מערוך שני מעליו ומכניסים את העיסה בין המערוכים לרדידה והכל נעשה בכח ראשון של האדם שמסובב את הידית, האם זה נחשב ל'עבודת יד למהדרין'?
תשובה: כדי לענות על שאלה זו, יש להקדים כמה עניינים, וכדלהלן:

'כח גברא' ו'לשמה'

1. בשחיטה:

איתא בטור ושו"ע' "... שחיטת חולין אינה צריכה כוונה אפי' מתעסק בעלמא לחתוך או שזרק סכין לנועצה בכותל ושחטה כהלכתה כשירה... ואפי' הפיל הסכין בידו או ברגלו שלא בכוונה כלל ושחט שחיטתו כשרה, אבל אם נפלה מעצמה פסולה דבעינן כח גברא כמ"ש במשנה? שנאמר וזבחת ואכלת מה שאתה זובח אתה אוכל, דהיינו שהשחיטה צ"ל מכח האדם, ולאידך אינו צריך כוונה לשחוט אלא העיקר שנשחט מכחו".

ובסימן ז' פסק הטור: "קבע סכין בגלגל וגלגלו ושחט בה בין גלגלו בידי או ברגלו שחיטתו כשרה", והרשב"א כתב ש"שוחטין בו לכתחילה והכי מסתברא, אבל קבע בגלגל שמתגלגל ע"י מים ושחט בו שחיטתו פסולה ואם פטר המים עד שבאו וסיבבו הגלגל ושחט בסיבובו כשרה שהרי המים באו מכחו ודוקא בסיבוב הראשון אבל מכאן ואילך פסולה שכבר פסק כח האדם",

דהיינו שאם המים מסובבים הגלגל מכח האדם אז שחיטתו כשרה אבל רק בסיבוב הראשון כי אחרי זה הרי המים כבר מסובבים מעצמם בלי כח האדם,

והמהרש"ל והב"ח שפוסקין זה רק בדיעבד אבל לכתחילה אסור, הטעם הוא כי גוזרים אטו גלגל הבא שלא מחמת האדם.

(1) יו"ד סי' ג'.

(2) חולין דף ל"ג ע"א.

ובפרי חדש³ כתב ואעפ"י שמחמת סיבוב א' מתגלגל הגלגל הרבה סיבובין כולהו מיקרי כח גברא משא"כ בגלגל ע"י מים.

וכן בשמלה חדשה⁴ כתב ואפי' אם אחר שהתחיל לגלגל סר ידו וה"ה מתגלגלת מכחו זה כמה פעמים והוא כבר סר ידו והשחיטה נעשה בסיבוב אחרון מ"מ הכל מכחו בא וכשרה.

2. בנטילת ידיים:

כתב בטור או"ח⁵ "צריך שיבוא המים מכח אדם שצריך כח גברא", וכן הוא בשו"ע אדמו"ר הזקן⁶ "צריך שיבוא המים על ידיו מן הכלי מכח נותן ולא מאיליהם שכן מצינו במי חטאת שנאמר בהם והזה הטהור על הטמא⁷ שמצינו בקידוש ידיים ורגליים במקדש דכתיב ורחצו ממנו ולא בתוכו שבתוכו אינו רוחץ מכח נותן אבל חוצה לו רוחץ ע"י הסרת הברזא מהדד היוצא ממנו וזה נק' כח נותן".

ובסעיף י"ט מביא דין, אם הטה חבית מלאה מים והלך וישב לו והחבית שופכת מים כל היום מחמת הטייתו ונטל ידיו ממנה עלתה לו נטילה כי כל המים היוצאים מהחבית מכחו הם יוצאים שבהטייתו הניע כל המים מחמת הטייה זו.

והמג"א⁸ מביא ראי' לדין זה משחיטה ע"י סכין שתקוע בגלגל שמגלגל בידו שגם בסיבובים הבאים מכחו אח"כ נק' כח גברא כדלעיל,

וכמו"כ בנטילת ידיים אין הנותן צריך לכוין לנט"י, אלא הנוטל צריך לכוין לנטילה אם הנותן מכוין לשם נטילה אז גם אם הנוטל לא התכוין עוזר לנוטל כוונת הנותן.

ולסיכום: בשחיטה וגם בנט"י שצריכים כח גברא ואי"צ לשמה גם אחרי שהסיר ידו ממנו נק' כח גברא.

(3) שם ס"ב, ב.

(4) שם סעיף א'.

(5) סימן קנ"ט סעיף ז"ח.

(6) שם סעיף י"ד.

(7) ובסעיף י"ז.

(8) בס"ק כ"א.

3. ציצית ותפילין:

בשו"ע אדמו"ר הזקן⁹ הל' ציצית "...וצריכים שיהיו טוויין ושזורים לשם ציצית דוקא דהיינו שיאמר בתחילת הטווייה והשזירה שהוא עושה לשם ציצית..."

וכן בהלכות תפילין¹⁰ "וצריך שיהיה מעובד לשמו כגון בס"ת לשם ס"ת ותפילין לשם תפילין ומזוזה לשם מזוזה, וכן 11 ברצועות... וכיוון שרצועות שחורות הלכה למשה מסיני צריך שישחירן ישראל לשמן, וכן עור הבתים¹² צריך שיהי' מעובד לשמו כמו קלף הפרשיות".

לדעת רוב האחרונים הטעם שדוקא ישראל צריך לעשותם כיון שצ"ל לשמה ולא מצד כח גברא ולא מובא באף מקום שבהנ"ל צ"ל כח גברא ורק שצ"ל לשמה ולכן אסרו הרבה מגדולי ישראל וכן אדמו"ר הרש"ב¹³ ציצית הנעשים ע"י מכונה המופעל ע"י מים, קיטור או חשמל, ורק בשעת הדחק בזמן המלחמה התירם אם תחילת העשייה הי' על ידי אדם.

4. מצות מצווה:

"כתב רבינו"¹⁴, אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם הפסח שנאמר ושמרתם את המצות שישמרנה ישראל לשם מצות מצווה וי"א לשם מצוות בערב תאכלו מצות וי"א לשם מצוות שבעת הימים תאכלו מצות דהיינו שאם שמרה לשם מצה שיאכלנה בז' ימי הפסח יוצא בה וכן עיקר,

ומהו שימור זה האמור בתורה הוא כשרואה אותה קרובה לבוא לידי חימוץ ישמרנה וישתדל בה שלא תחמיץ כגון מתחילת לישתה ואילך שכבר באו עלי' מים והיא קרובה להחמיץ אם לא ימהר להתעסק בה בידיים בלישתה ועריכתה ואפייתה צריך ישראל בן דעת להתעסק בעסקים הללו לשם מצה אבל לא נכרי ולא חש"ו..."

וכן¹⁵ "כבר נתבאר בס' תנ"ג שאין אדם יוצא י"ח אלא במצה שישראל בן דעת נתעסק בלישתה עריכתה ואפייתה לשם הפסח".

(9) סימן י"ח סעיף ג'.

(10) סימן ל"ב סעיף י"א.

(11) בסימן ל"ג סעיף ה'.

(12) שם סעיף מ"ז.

(13) שערי הלכה ומנהג ח"א סימן י'.

(14) בסימן תנ"ג סעיף י"ד-ט"ו.

(15) בסימן ת"ס.

וזה מיוסד ע"פ רש"י ד"ה "ושמרתם"¹⁶ "כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכווין לשם מצת מצווה", וכן הריטב"א¹⁷ שצריך כוונה לשמה,

וא"כ מובן בפשטות שיטת רבינו שהטעם שצריך ישראל בן דעת שיתעסק בלישה עריכה ואפייה אינו מצד שצריך כח גברא אלא שע"י העסק בהנ"ל ע"י ישראל בן דעת שמכווין לשם מצה הרי היא השימור מחימוץ.

וכן כתב בשו"ת ארץ צבי¹⁸ שמביא קושיית המנחת חינוך (מצוה י') ושו"ת חת"ס¹⁹ למה פוסלין מצה שאפה עכו"ם אעפ"י שישאל עומד על גבו אטו כתיב בתורה ולשתם או ואפיתם את המצות הרי לא כתוב אלא ושמרתם את המצות שהשימור יהי' לשם מצה וא"כ אף שהעכו"ם לש ואופה יכול הישראל לשמור לשם מצה?

ולתרץ את זה מביא מ"ש רבינו כנ"ל וז"ל "...הנה שיכל את ידיו הגאון ז"ל ליישב קושי' הגאונים הנ"ל בלשונו הזהב דכיון דהעסק מונע החימוץ חשיב עצם העסק בלישה עריכה ואפיה בכלל לשון ושמרתם ומאי דכתיב ושמרתם את המצות שתהי' שימור לשם מצה, הלישה ועריכה והאפייה בכלל ושמרתם וכן מבואר גם ברש"י²⁰ ד"ה "מנין".

ושימור היינו שיעסוק בבצק כל שעה כדאמרינן בפסחים²¹, והנה בפסחים אינו נזכר כלל דשימור היינו שיעסוק בבצק, אך שם איתא דהעסק בבצק מונע החימוץ, ועפי"ז כתב רש"י ז"ל דהעסק עצמו חשיב שימור כיון שזה שומרו מלהחמיץ, ובזה יתורץ שאעפ"י שכתוב רק ושמרתם הכוונה שהלישה והעריכה והאפיה הוי בכלל ושמרתם ובעינן שיהי' לשם מצת מצווה כמו כתיבת הגט דכתיב וכתב לה לשמה בעינן שהכותב יכוון לשמה הכי נמי העוסק בעסקים האלו צריך לכוון לשמה דעסקים אלו בכלל ושמרתם נינהו והו"ל כאילו כתוב בהדיא ולשתם וערכתם ואפיתם את המצות דדרשינן מינה דבעינן לשם מצה".

וכן בספר מקראי קודש פסח ח"ב²² מדייק משו"ע רבינו שהעוסק במעשה הלישה וכו' מקיים מצוות השימור ולא העומד ומשמר, ורק בכוונת המתעסקים בלישה לשמה נתקיים שימור לשם

(16) פסחים דף ל"ח ע"ב.

(17) שם דף מ' ע"א.

(18) ה"א סימן ה'. וה"ב סימן ל"ה.

(19) או"ח סימן קכ"י.

(20) מנחות דף כ"ג ע"א.

(21) דף מ"ח ע"ב.

(22) עמ' י"ז.

מצה, גדר השימור הוא לעשות פעולה והתעסקות למנוע מחימוץ, ולכן צריך שיהי' דווקא ע"י ישראל במעשה הלישה וההתעסקות שהוא מעשה השימור.

וא"כ מובן בפשטות שהתעסקות ישראל בן דעת אינה מצד כח גברא אלא כדי שיוכל לכוון לשם מצת מצווה ולמנוע מחימוץ, וא"כ אין נפק"מ אם זה כחו או כח כחו והעיקר שזה בשליטתו, שאין התעסקות ברגע שהוא מפסיק לפעול.

5. מצת מכונה:

א. עד תקופת רבותינו הראשונים עשו כל עבודת המצות ביד בלי שום כלי עזר, בזמן רבותינו הראשונים התחילה השתכללות בעשיות המצות, רבינו המאירי בספרו מגן אבות²³ בא לבאר ולסדר מנהג אבותיו ורבותיו שהשתמשו ב"שבט העמלה" כדי לרכך את העיסה, "שבט העמלה" הי' מעץ וע"י ריככו את הבצק אחרי הלישה מעין "פינער" של ימינו, ורבינו בעל אור זרוע²⁴ יצא לאסור את זה משני טעמים: א' – כיון שא"א להזהר שלא ישארו פיורורים ויחמיצו בשהיי'. ב' – שצ"ל רק ביד ולא בכלי וכדאמרינן שף אחת ובוטט אחת... שיפה ובעיטה באגרוף. למעשה לא התקבל חומרת האור זרוע ולא מובא בשו"ע ונו"כ, ולכן בימינו נהגו להקל להשתמש ב"פינער".

המכונה הראשונה לאפיית מצות שהמציאו הי' רק לרידוד הבצק ושאר העבודות נעשו בידיים, דהיינו שהלישה הי' בידיים ואח"כ רידדו את הבצק עם פינער מברזל, ואח"כ הכניסו את הבצק למכונת הרידוד בין שני גלילים ממתכת ושני אנשים סובבו את הגלגל המפעיל את המכונה בידיים כל הזמן, לגלגל הי' מערכת של צירים ואופנים בעלי שיניים כמו שעון מכני וזה סובב את הגלילים, ואח"כ יצא מזה עיסה דקה גדולה כסדין פרוסה על השולחן, ואח"כ חתכו עם דפוס עגול בערך מאה צורות והכניסו לתנור, והשאירות שנשאר מהעיסה אחרי החיתוך תחזירו למכונה ואח"כ עושה ממנה עוד מצות, משך זמן הרידוד של כל עיסה הוא חמש דק'.

בראש האוסרים את המכונה עמד הרב שלמה קלוגר ז"ל רבה של העיר ברוד, בראש המתירים עמד הגאון בעל שואל ומשיב רבה של העיר לעמבערג.

(23) בענין הששה עשר.

(24) הל פסחים סימן רנ"ו.

עקרי טעמי האוסרים

- ב. 1) חדש אסור מן התורה שאסור לעשות רפורמה בדת לשנות מהמקובל מאבותינו, ע"ז ענו המתירים: גם אנחנו מרחיקים החדשות בתורה ומצות אבל מה שחידשו האומנים וחכמי הטבע למה לא נקבל הטוב מהם לחזק ולשפר את קיום המצות שיהי' יותר בהידור.
- 2) חשש שישארו שאריות ופירוורים ויביאו לידי חימוץ, ע"ז ענו: שמנקים את המכונה כל רבע שעה ואין שום פירוורים.
- 3) (א) השאריות שמחזירים למכונה יכולים לבוא לידי חימוץ, ולכן יש מקומות שלא החזירו את השאריות, ויש מקומות שהחזירו רק פעם א' שלא יבוא לידי חימוץ ויש מקומות שהתחילו לעשות מצות מרובעות שלא יהיו שאריות. (ב) וע"ז טענו: שמצות צ"ל עגולות כמ"ש עוגות מצות ועוגה פי' עגול כמ"ש לגבי חוני המעגל "עג עוגה", וע"ז ענו: שאין שום מקור שמצות חייבים להיות עגולות.
- 4) אין לשין עיסה גדולה משיעור חלה ובמכונה לשין עיסה גדולה, וע"ז ענו: הטעם שלא לשין עיסה גדולה כיון שא"א להתעסק בו ויבוא לידי חימוץ אבל במכונה יכולים להתעסק בו ולא יבוא לידי חימוץ.
- 5) מקפחין פרנסת העניים שעובדים במצות, ע"ז ענו: א"כ נאסור ג"כ להדפיס ספרים לא לקפח שכר עניים שכותבים ספרים.
- 6) מונעים טירחה במצות מצווה, ע"ז ענו: אפשר לטרוח גם במכונה.
- 7) הברזל מחמם את העיסה, ע"ז ענו: שבדקו וראו שלא מתחמם כלל.
- 8) שמן מכונות מתערבב בעיסה, ע"ז ענו: כל הצירים והגלגלים הם מחוץ לתיבת הרידוד ואין שם שום שמן מכונות.
- 9) א"א להרגיש אם יש גרעיני חיטה בעיסה, ע"ז ענו: שכשמנקבים את המצות לפני האפייה אפשר להרגיש אם יש גרעינים.
- 10) המכונה היא בגדר דפוס שחכמים אסרו לעשות בו העיסה²⁵, ע"ז ענו: שאין כאן שום דפוס ורק גלילים ממתכות במקום גלילים מעץ.
- יש לציין שהאוסרים הודו שלא ראו בעצמם את המכונה והמתירים טענו שראו את המכונה, ואם האוסרים היו רואים את המכונה לא היו אוסרים.

לצאת ידי חובת מצת מצווה במצת מכונה

ג) 1. הרב שלמה קלוגר ז"ל כתב שאי אפשר לצאת ידי חובת מצות מצווה במצות מכונה כיון שהמכונה לא יכולה לכיין שהיא 'לשמה א"כ זה לא עדיף מגוי וחש"ו שאפי' אם ישראל עומד ע"ג לא מהני,

וע"ז ענה לו בעל השואל ומשיב מה הוא חושב שהמכונה עובד ע"י כישוף, הרי בני אדם מגלגלים את הגלגל בכח וכי יגרע הגלגלים ממתכת מהמערורך מעץ, וכי העץ יש לו יותר דעת ממתכת..

והרש"ק חזר בו מטעם זה וכתב שחשב שהגלגלים מתגלגלים מעצמם בלי כח אדם ועכשיו שנודע לו כי בנ"א מסובבים את הגלגל וא"כ מכוונים לשמה, אבל אח"כ מחזק את דבריו הראשונים שאף אם אדם מפעיל את המכונה נראה שאין נחשב כמעשה אדם אלא ככוחו ומביא ראיה מסוכה²⁶ דפליגי אי לקיחה ע"י ד"א שמה לקיחה וא"כ לא מבעיא למ"ד שלא שמה לקיחה דמוכח דלא נחשב מעשה אדם ע"י דבר אחר אף למ"ד שמה לקיחה היינו כיון דדי בכוחו דע"י כחו נמי הוי לקיחה אבל עכ"פ מעשה אדם ממש לא הוי, וא"כ תינח אדם המגלגל העיסה בידי הוי חד כח אבל אם מגלגל רק המכונה וע"ז מסובבים הגלגלים ממילא ואין הגלגלים בידי הוי רק כח כחו, והרי בב"ק²⁷ מבעי' לר"א אם כח הוי ככחו לסומכוס או לא ומוכח דכח כחו לא הוי ככחו, ומה דמבעי לי' רק לסומכוס ולא לרבנן היינו דלרבנן כל צרורות הוי רק חצי נזק בזה מה בכך דהוי כח כחו...

וא"כ נראה דה"ה להיות נחשב מעשה אדם כח כחו לא נחשב מעשיו והוי רק כנעשה ממילא, וא"כ חסר בכח גברא ואינה לשמה וא"א לצאת בו חובת מצת מצווה, ע"כ.

2. אבל נראה לפענ"ד במחכ"ת שאגב חורפי' לא דק, הדיון אם לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה אינו קשור כלל אם הוי כחו או כח כחו שהרי הוא מפעיל אותו כח אם לוקח בידו או ע"י דבר אחר וכל המחלוקת הוא כמ"ש הרשב"א המאירי וכו' וכן בשו"ע או"ח תרנ"א אם דבר האחר מהוי חציצה ואז זה לא לקיחה תמה וא"כ אינו ענין לכאן כלל,

ומ"ש מהגמ' ב"ק, עיין בשיטה מקובצת שם ד"ה בעי ר"א כח כחו לסומכוס וכו' אבל לרבנן דסומכוס דאית להו הלכתא דצרורות ח"נ פשיטא לי' לרב אשי דאין חילוק בין כח א' לכחות הרבה דהכל ח"נ.

26) סוכה דף ל"ז ע"ב.

27) דף י"ט ע"א.

וכן בשו"ת הריב"ש²⁸ כותב ..יש מי שכתב דאליבא דרבנן פשיטא לי' דלאו ככחו דמי ופטור לגמרי והא דמספקא לי' אליבא דסומכוס היינו כדי לקיים את ההלכה, אבל אא"ל ככה דא"כ הו"ל למיבעי לסומכוס אי לאו ככחו ופטור לי' לגמרי כרבנן, או חייב מחצה כדי לקיים ההלכה אלא דפשיטא לי' לרבנן כי היכא דכחו כגופו מדינא ה"נ כח כחו ומן הדין חייב נ"ש אלא דאתאי הלכתא וגרע ח"נ לכל מה דאינו גופו ממש וכח כחו ככחו אבל לסומכוס דל"ל הלכתא לכח כחו נמי נ"ש מיבעי לי' דלמא סבירא לי' דכח כחו ח"נ כדי לקיומי הלכתא לכח כחו.

וכן כתב הרא"ש שם: רב אלפס ז"ל לא הביא הך בעיא משם דלסומכוס מיבעיא לי' ולית הלכתא כוותי, ול"נ דיש נפקותא גדולה בבעי' זו דמתוך בעייתו משמע דפשיטא לי' כח כחו ככחו דמי לכח"ע....

וע"ז כותב ביש"ש²⁹ ולא יכולתי לעמוד על דבריו כי מסתמא אפי' אם לא הי' שואל כ"א אליבא דסומכוס לא היינו מחלקים אליבא דרבנן בין כחו לכח כחו מאיזה צד יש לחלק... וכן בסי' כ"א ... אבל לרבנן פשיטא דכח כחו ככחו דמי,

וא"כ הרי גם בשיטה מקובצת והריב"ש והרא"ש והי"ש כולם סוברים שאין הבדל בין כחו לכח כחו והכל נחשב למעשה ידי האדם.

3. אבל בשו"ת פנים מאירות³⁰ תמה על הרא"ש שפשיטא לי' דכח כחו לרבנן ככחו דמי, א"כ למא לא הביאו הרי"ף והרמב"ם דין דכח כחו לרבנן שחייב ח"נ,

והביא מכמה מקומות ראי' שכח כחו אינו ככחו מחולין (ט"ז). לענין שחיטה, סנהדרין (ע"ז): לגבי רציחה, מכות (ח). לענין גלות, עירובין (ל"ה). לענין היסט הזב. ומסיק דלרבנן כח כחו אינו ככחו.

4. והנה מה שהביא מעירובין מדין היסט הזב במחכ"ת נראה לפענ"ד שאינו ענין כלל לכח כחו כי שם מדובר אם הקיש הזב עליהם ורעדו מכחו אבל לא זזו ממקומם אם זה נק' היסט מחמת הרעדה או שצריך לזוז כדי שיקרא היסט.

ומה שמביא משאר המקומות שמדובר מכח כחו הכוונה כח שני שמנותק מכח הראשון ונגרם ע"י כגון מ"ש מחולין ששחט עם סכין שתקוע בגלגל שמסתובב ע"י מים הרי רק זרימת המים

(28) סימן שע"ה.

(29) שם סימן ד'.

(30) הובא באוצר מפרשי התלמוד שם ס"ק 27.

הראשונים הוא מכח ראשון של האדם משא"כ המים שזורמים אח"כ זורמין מעצמם ולא מחמת כח האדם ולכן נק' כח שני ושחיתתו אינה כשרה,

וכן מ"ש מסנהדרין שהרג אדם ע"י זרימת מים עליו שהפנה מרוצת המים עליו אבל לא ישירות אלא במרחק קצת ולא נפלו עליו המים מיד בצאתם מגדרותיהם עליו אלא לאחר מכאן הלכו על המקום שהוא שם וא"כ זה רק גרמא ואינו נק' מכחו. וכן במכות בזורק רגב אדמה והשיר תמרים מהעץ והתמרים הרגו אדם שהתמרים שהרגו האדם מנותקים מכחו ורק נגרם ע"י כחו שזרק רגב אדמה.

וא"כ א"א לדמות את הנ"ל למכונת הרידוד שבנ"א מגלגלין כל הזמן את הגלגל ואעפ"י שהגלגל מגלגל עוד גלגלים אבל כולם קשורים עם כחו הראשון וברגע שיפסיק לגלגל הגלגל יפסיקו כל הגלגלים להתגלגל.

וכמ"ש בקונטרס ביטול מודעה³¹ בתיאור המכונה ... ומציר האחד יוצא בית יד אשר בו יסובב גבר כל היום.. וכן בשו"ת מהרש"ם³² ... והגאון רי"ש ועמו כמה גדולים העידו שהמכונה סובב ע"י כמה בנ"א המגלגלים בגלגל ולא נפסק כח האדם ולא לא מיקרי כח כחו.

וכד דייקת שפיר בדברי הרש"ק הרי כותב שלא ראה את המכונה וחשב שמתגלגל בלי כח אדם ע"י מים או ע"י קיטור ואח"כ נודע לו שאדם מפעיל את המכונה, אבל מדבריו משמע שחשב שהאדם מגלגל את הגלגל ואח"כ הגלגלים מתגלגלים ממילא ומנותק מכחו וז"ל: "אבל אם מגלגל את המכונה ועי"כ מסבבין הגלגלין ממילא ואין הגלגלין בידיו הוי רק כחו", ומובן מזה שמדובר שאם יפסיק האדם לגלגל הגלגל ימשיכו הגלגלים להסתובב מעצמם וא"כ הרי מתגלגלים בלי שהאדם יכוין לשם מצות מצוה.

אבל אם המציאות הוא שכשהאדם מפסיק לגלגל את הגלגל מפסיקים כל הגלגלים להסתובב וממילא הם מחוברים בכחו הרי הם כאלו בידיו ובה לא אסר הרש"ק.

וכן הביא בפסקי תשובות ס' י"א דמה שדנו האחרונים בעיני כח כחו בגלגלים היינו דוקא באופן שכשהאדם מפסיק פעולתו הגלגלים ממשיכים פעולתם מחמת התנופה שיש להם מפעולת האדם.

5. ובשו"ת קניין תורה³³ מביא שענין כח כחו נזכר 4 פעמים בש"ס.

(31) דף כ"ג ע"ב.

(32) ח"ג סימן ט"ז.

(33) חלק ה' סימן ב'.

(א) במכות (ח). פלוגתא דרבי ורבנן לענין הורג בשוגג ע"י כח כחו אם גולה, ומשם א"א להביא ראי' שכח כחו אינו מתייחס למעשי האדם כי כבר כתב התבואות שור³⁴ דהטעם שפטרי רבנן הוא כיון שכח כחו הוי אונס כי לא עלה בדעתו שיכול להרוג ע"י מעשה זו וא"כ אונס רחמנא פטרי, וא"כ א"א ללמוד למקומות אחרים.

(ב) בב"ק (דף י"ח) לענין נזיקין גם מנזיקין א"א ללמוד למקומות אחרים כי בנזיקין אמר קרא פצע תחת פצע לחייב על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון בין ער בין ישן וא"כ אפי' אם נחייבו בנזיקין אין ראי' למקום אחר שי"ל ששם אינו נחשב כמעשיו.

(ג) בע"ז (דף ס'). לגבי יין נסך וגם כאן א"א ללמוד למקומות אחרים דלאו ככחו הוא כי ב"נ חשוב אם דרך ניסוך בכך או לא.

(ד) בחולין (דף ט"ז). לגבי שחיטה, ומכאן כן אפשר ללמוד אם נק' כחו או לא כי כאן אין שום סברות וטעמים אחרים רק כלל אחד אם נשחט ע"י כח אדם כשר ותו לא, ולכן אפשר ללמוד מכאן גם למקומות אחרים, ע"כ וא"כ בנידון דידן בודאי נק' כחו, והיות שבמצות צריך שיהי' גם לשמה וא"כ היות והאדם המסובב מכיון לשמה א"כ הוי כחו וגם לשמה.

וכן עיין בספר מעשה וגרמא בהלכה³⁵, שבמלאכת שבת הוי כח כחו ומי שפוטר בזה הוא מטעם שאין הדרך לפרק כך אבל לא בגלל חסרון מעשה.

6. וכן מצאתי בשו"ת תירוש ויצהר להרב מיכאלסאן מגדולי רבני ווארשא³⁶ אחרי שכותב ששום רב לא יהי' ח"ו להתיר מה שאסרו הגה"ק הנ"ל זי"ע מצות מכונה, ממשיך... אכן מה ששאל כת' לענין הוואלצין (גלילים) במקום הוולגרהעלצעל (מערוכים) בזאת נוהגים היתר בעירנו אף מהדריין.

[הכוונה במקום לגלגל עם מערוכים על השולחן מכניסים כל מצה בין שני גלילים ומסובבים את הגלילים א' על השני כמו שיש היום]

ובשנת תרע"ה מפני סיבת המלחמה הגדולה ר"ל, נשארתי אז שנה שלימה בקרלסבאד והיו שם פליטים ממדינת גאליציא ערך חמישים אלפים מאחב"י, וביניהם ערך שישים רבנים ורביים, נכדי צאנו בעלז וראפשיץ ועוד, וביום ו' שבט הייתי באסיפה עם הרבנים והרביים אודות להכין קמחא דפסחא ושלחנו ציירים מיוחדים לעיר בודאפעסט וכתבנו ע"י להגאון ר' קאפיל רייך זצ"ל הרב

(34) סימן ג' סק"ד.

(35) עמ' 161.

(36) סימן קפ"ח.

דפעסט בקשה שישתדל עבורנו ויעזור לצירים לקנות שמה כמה וואגאנין קמח לפסח עבור אחב"י שברחו ממקומותיהם וגרים בקארלסבאד וכן נעשה ושוב שכרנו בקארלסבאד דירות מיוחדות והקמנו שלשה בתי אופים גדולים לאפיית מצות והי' ג"כ באופן הוואלקין שאמר שנעשה הטייגל לא הי' וואלגהעלצר רק ניתן בין הוואלקעס ויצאה המצה בצד השני בין הוואלקעס והמצות נאכלו בבתי הרבנים והרביים בלי שום ערעור וחשש ח"ו ע"כ.

הרי מדבריו מובן שמדובר כמו בנידון שאחרי שחותכים העיסה לחלקים קטנים לוקחים כל חלק ומכניסים בין הגלגלים ויוצא מצה ואינו דומה כלל למכונת הרידוד דלעיל שעשה עיסה גדולה שאסרו וכמו שממשיך שם אח"כ .. על זאת יש צעקה גדולה במה ששוב המציאו מחדש שטאנצן היינו שעושים עיסה ארוכה מאד ... ומסיים שהיא חמץ גמור.

ולסיכום:

כל הנ"ל אתי שפיר לפי שיטת רבינו בשו"ע שהבאנו לעיל שעיקר השימור הוא שהאדם יכוין בזמן המעשה שלו לשם מצת מצווה ולכן כל זמן שהמעשה שלו מחובר לידו שאם יפסיק לגלגל עם ידו יפסק הכל הרי יש כוונה על כל המעשה גם על הגלגלים שמסתובבים מכח הגלגל הראשון.

איסור מטעמים כמוסים

ד) הדברי חיים שהי' בדור שאחרי הרש"ק³⁷ אוסר מצת מכונה גם מטעמים כמוסים שלא רוצה לגלות ופוסק שהם חמץ גמור ואין להתיר בשום אופן.

וכן בטויית ציצית ע"י מכונה³⁸ פוסל אותם כי אינם נעשים ע"י אדם ובפרט כי ידוע אופני המכונה שנשתנים כמעט בכל יום ומי יודע למחר מה יהי' בזה..

ובספר ויואל משה³⁹ מבאר שזה שהד"ח אוסר מצות מכונה מטעמים כמוסים גילה לנו טעמו כשדן על ציצית מכונה כנ"ל. כיון שמשנתנים המכונות בכל יום ולכן אפי' אם במכונה שיש עכשיו זה בסדר אבל יבוא יום שיהי' מכונה שאינו בסדר ויתירו את זה, ודברי תורה עניינם במקום אחד ועשירים במקום אחר.

(37) בשו"ת או"ח ח"א סימן מ"ג.

(38) או"ח ח"ב סימן א' ב'.

(39) מאמר ש"ש קמ"ג

וכן כותב הרש"ק⁴⁰ אף אם יתאספו כל חכמי ישראל ויעשו מכונה שלא יהי' בו חשש חמץ כלל אבל מי ערב לנו שיעשו כן בכל עיר ועיר אם ניתן תורת כל א' בידו אם יעשו המכונה באופן אחר מי ימחה בידם אם רק יהי' קול שהותר המכונה יעשו כל א' כרצונו.

ואדמו"ר הרש"ב⁴¹ כתב שנודע לו שהגלילים ממתכות שבמכונה מתחממין ומחמיצין את המצות וכנראה שאלו שאסרו ולא רצו לגלות טעם ופסקו שזה חמץ גמור רוח ה' נוססה בהם לאסור בתוקף מחמת חשש זה אף שלא ידעו מזה.

ונראה בפשטות שאלו שאסרו מטעמים כמוסים צדקו כי אנחנו רואים את התוצאות שהיום המכונות שאופים את המצות מופעל ע"י חשמל וחוץ מהפעלתו ע"י ישראל כל העבודות ומהכנסת הקמח והמים עד גמר האפי' נעשים אוטומטי בלי שום מגע יד אדם וא"כ לשיטת רבינו שצריכים ששלש העבודות לישה עריכה ואפי' יעשו ע"י אדם שמכוין לשם מצות מצווה וכאן אין א"ז וא"כ א"א לצאת עם מצות מכונה ידי חובת מצת מצווה.

אבל בנוגע לחימוץ ישנם היום מאפיות שיש עליהם השגחה טובה על הנקיון של המכונות ושלא יבואו לידי חימוץ.

יישוב השאלה

ולאחר כל ההקדמות הנ"ל נבוא לברר את השאלה הנ"ל (אשר בראשית דברינו).

בנידון דידן אין את כל החששות של חימוץ דלעיל כיון שמנקים את הכל כל 18 דקות, וכן אין שום בעי' של כח גברא כיון שהידיית מסובב את הגליל מכח ראשון ממש ואעפ"י שאין צורך פה לכח גברא שאין שום מקור בתורה שצריך כח גברא, וכן אין שום בעי' של לשמה שהרי האדם שמסובב את הגליל מכוין לשם מצת מצווה וא"כ הוא עושה את עבודת הרדידה לשם מצת מצווה וברגע שהוא מפסיק לסובב הכל נעצר.

וכן אין לזה שום דמיון למכונות רדידה הראשונה וכרחוק מזרק ממערב ולא קרב זה אל זה ששם יצא עיסה גדולה בת מאה מצות משך 5 דקות ובמשך זמן הזה לא הי' עיסוק בעיסה וכן הגלגל המסובב הי' מחובר למערכת גלגלים משא"כ בנידון מכניסים מצה א' לכמה שניות והידיית מסובב בכח ראשון וא"כ א"א לקרוא לזה מכונה אלא כלי עזר ידני, ואין שום חשש שמזה יבואו להתיר מכונה אוטומטית, ועל מציאות כזו לא אסר אף א' ואדרבה מעין זה התיר בשו"ת תירוש ויצהר הנ"ל למעשה למהדרין.

(40) בשו"ת האלף לך שלמה השמטות לאו"ח סימן ל"ד.

(41) באגה"ק ח"א עמוד שט"ז-שי"ז.

מצד המנהג

ואם דנין מצד המנהג לא נהגו בזה מדורי דורות, הרי –

א. א"א לומר שיש מנהג על דבר שלא הי' קיים, כיון שהסיבה שלא נהגו היא מכיון שלא הי' קיים.

ב. ישנם גם דברים אחרים שלא נהגו פעם ואעפ"כ רוב המאפיות של למהדרין משתמשים בזה כגון "פינרים" ו"נירוסטה", והסיבה הוא כיון שבדקו וראו שאין בזה שום בעי', וא"כ במה זה שונה, גם בזה אין שום בעי' כנ"ל.

ג. היום ישנם מחמירים להשתמש בקמח שנטחן בריחיים של יד במכונה שנפעלת ע"י אדם המפעיל את המכונה ידנית ואעפ"י שזה לא מכח ראשון, וא"כ איך אפשר לחלק להחמיר בזה אעפ"י שהוא כח ראשון ולהקל בזה שאינן כח ראשון.

ד. כל תעשיית הבתים והקלף ורצועות וציצית שנק' עבודת יד נעשים בשיטה זו וא"כ אם מחמירים במצה איך מקילים בכל אלו? ובפרט עפ"י שיטת רבינו בשו"ע⁴² עפ"י המ"א שמדמה את הכוונה לשמה בטוויית ציצית לכוונה לשמה במצת מצווה. וא"כ אם זה לא נק' לשמה במצות לא שבקת חיים וכו' שאין ציצית ותפילין וכו' עבודת יד לשמה, וד"ל.

תנור האפיה

שאלה: אם אחרי הנחת המצה בתנור על רשת ברזל המצה מוסעת על מסילה ע"י חשמל באורך התנור עד גמר אפייתה, האם זה גורע מעבודת יד בעבודת האפייה?

1. תשובה: כדי לענות על שאלה זו צריכים לדעת מהו הגדר של מלאכת האפי',

ממ"ש בהל' פסח מובן שעבודת האפי' במצות הוא הכנסתו לתוך התנור על קרקעית התנור, ובזה נגמר העיסוק של האפי' ואח"כ המצה נאפית מאלי' מכח האש, וא"כ אם ישראל בן דעת מכניס את המצה על קרקעית התנור הרי סיים את מלאכת האפי' ואם בתוך התנור המצה מוסעת עם הקרקעית שעליו הניחו את המצה אין בזה שום חסרון.

2. בהל' עכו"ם⁴³ ע"פ הגמ' בע"ז (ל"ח) מובא שבמלאכת אפי' ישנם שלש פעולות (א) הדלקת התנור. (ב) הכנסת הלחם. (ג) חיתוי בגחלים. וכדי שיהי' פת ישראל מספיק בא' מפעולות האלו שיעשו בידי ישראל כיון שכל הענין הוא שיהי' היכר שנעשה ע"י ישראל ואע"פ שאין ללמוד מזה

(42) הל' ציצית סימן י"א קו"א סק"ב.

(43) סימן קי"ג.

בקשר למצת מצווה, אבל מה שכן אפשר ללמוד מזה מהו הגדר של מלאכת אפי', שיש בזה שלש פעולות, וא"כ אם ישראל בן דעת עשה את שלש הפעולות האלו הרי השלים את כל מלאכת האפי', וא"כ כאן הדלקת התנור נעשה בידי ישראל הכנסת המצה לתוך התנור נעשה בידי ישראל וחיתוי בגחלים הגברת האש נעשה ג"כ בידי ישראל.

3. ומה שבמלאכת שבת אינו חייב על האפי' רק אם קרמו פני' משני הצדדים אחרי הכנסת לתוך התנור, זה מצד השיעור שבמלאכת שבת אינו מתחייב אא"כ אפה שיעור אפי' שזה קרמו פני' אבל מה שתלוי במעשה של האדם זה רק ההכנסה לתוך התנור.

כי אם נאמר שעד שקרמו פני' לא עשה שום מעשה אפי' הרי בתנור כזה אם יכניס בצק לתוך התנור והחשמל יסיע את הבצק עד שקרמו פני' צריך להיות פטור מכיון שמהכנסה שלו לתוך התנור לא קרמו פני' ורק ע"י שהחשמל הסייע נהי' קרמו וא"כ אי"ז מעשה שלו, וזה הרי אא"ל אלא ודאי שהחייב הוא על הכנסתו לתוך התנור וזה גמר מעשה האפי' שלו אבל לא נק' אפי' עד שקרמו פני'.

וא"כ ברור שמעשה האפי' הוא הכנסתו לתוך התנור גרידא.

4. ההכנסה לתנור פירושו על קרקעית התנור, וא"כ כאן מניח את המצה על קרקעית התנור ונשאר על אותו מקום כל משך זמן האפי', ורק שקרקעית התנור נוסע, לא מובא באף מקום שאסור שקרקעית התנור תזוז ממקום למקום,

ומכיון שהמצה נשארת על אותו מקום שהניחה שם הרי מעשה האדם שהניחה בתנור נמשכת עד גמר האפי',

והיות שכל התנור מוסק בחום שאפשר לאפות בו וא"כ פעולת ההסעה אינה מוסיפה שום דבר במלאכת האפי'.

5. וכן אנחנו מוצאים בדין של ברכה אחרונה לדברים שצריכים לברך במקומן אם אדם נמצא בנסיעה ברכב או במטוס ואכל הרי יכול לברך במקום שאכל ואעפ"י שבינתיים הרכב או המטוס עבר ממקום למקום כיון שהוא נשאר באותו מקום.

6. ואעפ"י שישנם המחמירים שלא להעביר את המצה בתוך התנור ממקום למקום בזמן האפי', הרי הטעם לזה הוא כיון שבזמן שמרים את המצה עם המרדה כדי להעבירו יש הפסק בין המצה לתנור ע"י המרדה ויכול לגרום לחימוץ מחמת הפחתת החום אבל כאן זה לא שייך כי המצה נמצאת כל הזמן על קרקעית התנור

7. ועוד והוא העיקר, שבתנור זה החום בפי התנור הוא 550 מעלות, ותוך 10 שניות מהכנסת המצה היא כבר נאפית כשיעור שאין חוטים נמשכין, וההמשך שנוסע בתנור משך דקה זה רק תהליך ייבוש כדי שיהי' פריך וממילא זה שקרקעית התנור נוסע אינו נוגע כלל וכלל לתהליך האפי' וממילא זה לא מעלה ולא מוריד כלל וכלל, כי זה כבר אחרי האפי'.

ולסיכום: מצות אלו הם עבודת יד למהדרין.

